

О.Л. Левін

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

ОСОБИСТІТЬ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

Особистість як соціальна якість людини є предметом соціальних наук: філософії, соціології, психології та ін. Соціологія досліджує особистість як суб'єкт соціальних відносин, виділяючи в ній соціально-типові характеристики, які розвиваються під впливом соціальних інститутів, а також шляхи та канали зворотного впливу особистості на соціальний світ. Отже, специфіка соціологічного підходу до вивчення особистості полягає в тому, що він аналізує її суто соціальні характеристики.

Для розуміння сутності поняття «особистість» у соціології прийнятий підхід, відповідно до якого особистість розглядають у співвідношенні з такими поняттями як:

- *людина* – це родове поняття, що вказує на приналежність до людського роду – вищої сходи розвитку живої природи на нашій планеті. Тобто це поняття вказує на якісну відмінність людей від тварин;

- термін «*індивід*» вживається у значенні «конкретна людина», одиничний представник людського роду, коли необхідно підкреслити, що йдеться не про все людство загалом і не про будь-яку людину в ньому;

- термін «*особистість*» служить для характеристики соціального в людині. Якщо «людина» - це перш за все продукт природи, то «особистість» - продукт суспільства. Соціологію цікавить людина як соціальна істота, як продукт суспільних процесів і відносин.

Отже, *особистість* можна визначити як стійкий комплекс якостей, властивостей, що формуються під впливом відповідної культури суспільства й

конкретних соціальних груп, до яких вона належить, у життєдіяльність яких включена.

Розкриваючи сутність поняття «особистість» доцільно розглянути її структуру. У соціології під *структурою особистості* розуміють її внутрішню соціальну, духовну складову.

Таким чином, елементами структури особистості є:

Потреби особистості – в узагальненому виді це необхідність у чомусь, що забезпечує його існування й збереження.

Одна з найцікавіших і повних класифікацій потреб була представлена американським соціологом, психологом А. Маслоу. Він виділив 5 видів потреб і розташував їх у висхідному порядку від нижчих до вищих – духовних:

- 1) Фізіологічні;
- 2) Потреби безпеки і якості життя (стабільність умов існування, упевненість у завтрашньому дні, у гарантованій зайнятості й т.д.);
- 3) Соціальні потреби (приналежність до колективу, спілкування, турбота про інших людей);
- 4) Потреба престижу (повага з боку інших, службовий ріст, статус, висока оцінка);
- 5) Потреба в самореалізації, у творчому самовираженні.

Інтереси – це усвідомлення потреби особистості (має об'єктивно-суб'єктивну природу). Таким чином, потреби й інтереси лежать в основі її ціннісного відношення до навколишнього світу.

Ціннісні орієнтації – це системно зв'язані ціннісні уявлення про світ, які регулюють вчинки й дії людини.

Нарешті, ще один елемент внутрішньої структури особистості – *мотиви*. Вони характеризують відношення особистості до інтересів, орієнтацій дають їм оцінку.

Отже, потреби, інтереси, ціннісні орієнтації, мотиви – невичерпний перелік елементів, що визначають спрямованість особистості. У систему внутрішньої структури входять і такі елементи як *переконання, смаки, ідеали, звички* й т.д.

З'ясування місця і ролі особистості в соціальній системі можливе через розкриття поняття «соціальний статус». *Соціальний статус* особистості – це її позиція в соціальній системі, пов'язана з належністю до певної соціальної групи чи спільноти, сукупність її соціальних ролей та якість і ступінь їх виконання. Він охоплює узагальнюючу характеристику становища індивіда в суспільстві: професію, кваліфікацію, освіту, характер виконуваної праці, посаду, матеріальне становище, наявність влади, партійну і профспілкову належність, ділові відносини, належність до демографічних або етнічних груп

(національність, релігійність, вік, сімейне становище, родинні зв'язки). Усе це називається «статусним набором».

Соціальні статуси поділяються на *приписані*, або одержані незалежно від суб'єкта, найчастіше від народження (раса, стать, вік, національність) і *досягнуті*, або надбані власними зусиллями індивіда (сімейне становище, професійно-кваліфікаційний рівень тощо).

Соціальна роль — типова поведінка людини, пов'язана з її соціальним статусом, яка не викликає негативної реакції соціального середовища. Людина в суспільному житті, як правило, виконує кілька соціальних ролей, які утворюють, за термінологією Р. Мертона, «рольовий набір». Соціальні ролі можуть закріплюватися формально (через посередництво закону чи іншого правового акту) або мати неформальний характер (моральні норми поведінки в певному суспільстві).

Відомий американський учений Нейл Смелзер визначає соціалізацію як «процес формування умінь і соціальних установок індивідів, відповідних їх соціальним ролям». Польський соціолог академік Ян Щепанській визначив

соціалізацію як «впливи середовища в цілому, які залучають індивіда до участі в суспільному житті, учать його розумінню культури, поведінці в колективах, затвердженню себе і виконанню різних соціальних ролей». «Соціалізація, - пише І. З. Кон, - близька до слова «виховання». Але виховання має на увазі перш за все направлені дії, за допомогою яких індивіду свідомо прагнуть прищепити бажані риси і властивості, тоді як соціалізація (разом з вихованням) включає ненавмисні, спонтанні дії, завдяки яким індивід залучається до культури і стає повноправним членом суспільства».

Отже, **соціалізація** – це складний і тривалий процес включення індивіда до системи соціальних зв'язків та відносин, його активної взаємодії з оточенням, у результаті якої індивід засвоює зразки поведінки, соціальні норми і цінності, необхідні для його успішної життєдіяльності у даному суспільстві. Це процес перетворення людини з біологічної істоти і істоту суспільну, спроможну до життя та діяльності в людських спільнотах.

Ми переймаємо звичаї, норми, засвоюємо закони, що існують у суспільстві. Для того щоб стати членом суспільства ми повинні навчитися тому, яку поведінку та які вчинки очікують від нас інші люди та як нам треба себе поводити в тих або інших ситуаціях.

Процес соціалізації майже ніколи не припиняється повністю, доки люди продовжують вступати у взаємовідносини; соціалізація йде протягом всього життя. прийнято вважати соціалізацію успішною тоді, коли поведінка, переконання, соціальна настанова або норма, яку наша культура або окремих індивід намагається засвоїти, реально стає частиною загальної системи настанов, переконань та вірувань, що складають певну культуру. Коли це не відбувається (за будь-яких обставин), ми кажемо про неуспішну соціалізацію.

Процес соціалізації має певні послідовні фази:

- *соціальна адаптація* – це процес пристосування індивіда до умов життєдіяльності, до рольових функцій та норм поведінки, до форм соціальної взаємодії, які склалися у спільноті, до складу якої індивід інтегрується;

- *інтеріоризація* – процес включення соціальних норм і цінностей у внутрішній світ людини;

- *екстеріоризація* – об'єктивація внутрішнього світу людини у її поведінці, діяльності.

Прийнято виділяти *первинну* соціалізацію, що охоплює період дитинства, і *вторинну* соціалізацію, що займає більш тривалий часовий проміжок і включає також зрілий і похилий вік.

У вітчизняній науці при визначенні стадій (етапів) соціалізації виходять з того, що найбільш ефективно вона реалізується в трудовій діяльності. Тому і етапи соціалізації виокремлюються залежно від включення в трудову діяльність:

- *дотрудовий етап* – весь період до початку трудової діяльності. Цей період розпадається на два: ранньої соціалізації (до школи) і юнацька соціалізація, що включає навчання в школі, технікумах і вузах;

- *трудова стадія* охоплює період зрілості людини;

- *післятрудовий етап*, розпочинається в літньому віці у зв'язку з припиненням трудової діяльності.

Люди і установи, які відповідають за навчання культурним нормам і засвоєння соціальних ролей називаються *агентами соціалізації*. У нашому суспільстві існує безліч агентів соціалізації, але деякі мають особливе значення.

Отже, у культурах всього світу *сім`я*, можливо, єдиний найважливіший агент соціалізації. Первинна соціалізація майже повністю відбувається в сім`ї, саме сім`я передає основні суспільні норми, настанови та цінності. Як правило, людина обирає стиль життя або образ поведінки, які властиві його батькам, сім`ї.

Система освіти також надає нам безліч різноманітних переконань, настанов та взірців поведінки – саме таких, які інші агенти соціалізації нам надати

не в змозі; система освіти нам надає знання на уроках у школі, вузах; навчає нас таким важливим речам, як пунктуальність, терпіння, повага до інших, патріотизм та працьовитість.

Однолітки та друзі («відносини» рівності). Включення в «групи рівних», тобто друзів одного віку, також впливає на соціалізацію особи. Відносини між однолітками більш демократичні, ніж відносини між дітьми і батьками. В «групі рівних» діти вступають в широкую мережу контактів між собою, які можуть зберегтися впродовж всього життя, створюючи неформальні групи людей одного і того ж віку.

Засоби масової інформації. Це дуже сильний чинник дії на поведінку і погляди людей. Газети, журнали, телебачення, радіомовлення і т. ін. впливають на соціалізацію індивіда.

Загалом, основними факторами, які впливають на процес соціалізації можна виокремити наступні:

- сукупність ролей і соціальних статусів, що їх суспільство пропонує людині;
- соціальні спільноти, в межах яких індивід може реалізувати певні соціальні ролі і набути конкретний статус;
- система соціальних цінностей і норм, які домінують у суспільстві і унаслідуються молодшими поколіннями від старших;
- соціальні інститути, які забезпечують виробництво і відтворення культурних взірців, норм і цінностей та сприяють їх переданню і засвоєнню;
- загальна ситуація в країні, яка може коливатися від жорстоко запрограмованого процесу формування нормативного чи ідеального типу особистості до переважання стихійності суспільних впливів на індивіда.

Література

1. Циба В. Г. Соціологія особистості: системний підхід (соціально-психологічний аналіз). К. : МАУП, 2000. 217 с.

2. Капська А. Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю. К. : УДЦССМ, 2001. 324 с.
3. Соціальна робота : навчальний посібник / В. П. Андрущенко, В. П. Бех, М. П. Лукашевич, І. І. Мигович. К. : ДЦССМ, 2002. Кн. 2. 315 с.
4. Купрій Т. Г. Соціологія. Схеми, таблиці, діаграми, графіки. К.: Видавництво Київського університету імені Бориса Грінченка, 2011. 161 с.
5. Халапсис А. В. Образование и «менеджеры будущего». *Політологічний вісник*. 2011. Вип. 56. С. 134-140.
6. Halapsis A. V. Miracles and the Perfection of Being: The Theological Roots of Scientific Concepts. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. 2016. Vol. 9. P. 70-77. doi:10.15802/ampr2016/72235.
7. Halapsis A. V. Ultima ratio deorum. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. 2016. Vol. 10. P. 100-106. doi:10.15802/ampr.v0i10.87313.
8. Halapsis A. V. The Measure of All Gods: Religious Paradigms of the Antiquity as Anthropological Invariants. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. 2018. Vol. 14. P. 158-171. doi:10.15802/ampr.v0i14.150756.
9. Halapsis A. V. Gods of Transhumanism. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. 2019. Vol. 16. P. 78-90. doi:10.15802/ampr.v0i16.188397.
10. Halapsis A. V. Marcus Aurelius and the Concept of Apotheosis in the Ancient Worldview. *ScienceRise*. 2016. Vol. 21, №4/1. P. 54-59. doi:10.15587/2313-8416.2016.67547.
11. Halapsis A. V. Historical Process and Heavenly Management: Hesiod's Message. *ScienceRise*. 2016. Vol. 22, №5/1. P. 63-70. doi:10.15587/2313-8416.2016.69142.

12. Halapsis A. V. Digital Technologies and Reforging the Iron Men. *ScienceRise*. 2016. Vol. 24, №7/1. P. 55-61. doi:10.15587/2313-8416.2016.69141.
13. Halapsis A. V. Visa to Heaven: Orpheus, Pythagoras, and Immortality. *ScienceRise*. 2016. Vol. 25, №8/1. P. 60-65. doi:10.15587/2313-8416.2016.75516.
14. Halapsis A. V. Individualism: Allowed Access. *Politology Bulletin*. 2018. Vol. 80. P. 35-45. doi: 10.17721/2415-881x.2018.80.35-45.